

FIRAT ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

PROF.DR. ŞABAN KUZGUN
ARMAĞANI

SAYI: 5

ELAZIĞ-2000

İRAN'DA TEOLOJİK İDEOLOJİK VE STRATEJİK ARAŞTIRMALAR

Abdülkadir SEZGİN*

AMBARGO ÖNCESİ, SIRASI VE SONRASINDA İRAN

ABD ambargosundan önce İran'ın yıllık petrol gelirleri toplamı 35 milyar dolar civarındadır. Ambargo ile birlikte bu gelirlerin toplam miktarı 17 milyar dolara düşmüştür. Son aylarda başlayan ABD-İran ilişkilerindeki iyileşme, ambargonun kaldırılması ile sonuçlandığında, petrol gelirleri tekrar eski seviyesine ulaşacaktır.

İran'ın petrol gelirlerinin eski seviyesine gelmesi, başta Türkiye olmak üzere İslam ülkelerine ideoloji ihracı ve propaganda faaliyetlerini çok ciddi bir şekilde güçlendirecektir.

Bu yeni dönemde neler olabileceğini anlayabilmek için, İran'ın ambargo döneminde neler yaptığını iyi incelemek gerekmektedir. Ancak bir şeyi burada hatırlamak yerinde olacaktır ki, o da Humeyni zamanında ihraç edilen ideolojik faaliyetler ve etkileme gücünün ne olduğunun görülmüş olduğudur.

Humeyni'nin İran'a dönüşü ile birlikte içeride ve dışarıda başlayan faaliyetler, devrim heyecanı ile ve hemen bulunan ve çoğu da devrimcilerin şahsi birikimleriyle alakalı bir faaliyetti.

1991 Körfez hareketi sonrasında, Irak'ta dağıtılan Şii eğitim merkezleri ve medreselerde yaşayan ilim adamları, en yakın ülke olarak İran'a sığındı.

Sovyetlerin dağılmasından sonra Türk Cumhuriyetlerinde ortaya çıkan ve Türkiye tarafından gereği gibi kullanılmayan ilim adamları potansiyelinin aksine, İran, Iraklı - çoğu doktora yapmış Şii din adamlarını himaye ederek, geçtiğimiz bu dönemde bunlardan çok ciddi anlamda faydalanmıştır.

Bu Şii ilim adamlarını mülteci statüsü ile kabul eden İran, mültecilere verilen BM'e ait "yeşil kart"lara tarih koymadı. Mülteciler aleyhine bir de haksızlık yaptı ve vatandaşlığa geçmelerini de engelleyerek, deyim yerinde ise "boğaz tokluğu"na bu insanları çalıştırmıştır, halen de çalıştırmaktadır. Yani İran bu yeni açılacak dönemde iyi ve farklı metotlara göre hazırlanmış, çok cazip ambalajlara bürünmüş, kısa sürede kitleleri etkileyebilecek bir ideolojik muhteva kazanmıştır. Doğrusunu söylemek gerekirse, mevcut bu birikim karşısında tutunabilecek, ülkemizde bir tek teşkilat yoktur.

* Dr., Sosyolog / Diyanet İşleri Başkanlığı Başmüfettişi

İlahiyat fakültelerimiz, İslamın arkeolojik çağı diyebileceğimiz Arap tarihi ile meşgul sayılabilir. Bazılarında ise, dekan veya öğretim üyelerinin şahsi reklamları fakültenin ilmi çalışmalarından daha önde gözükmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığımız ise, personel işleriyle meşgul konumunu muhafaza gayretindedir ve aslında ilmi çalışma yapabilir bir kurum da değildir.

İran'la dostluk ilişkileri yerine, ideolojik endişelerle, özellikle de iç politik hesaplarla da olsa, çatışma ortamının sürekli canlı tutulması da bu hazırlıksızlıkla birleştirilince ufukumuzun daha da karışık ve karanlık olduğu anlaşılmaktadır.

İRAN'DA YAPILAN ÇALIŞMALAR

İran'da yapılan çalışmalardan anlaşılabilir olanları şu başlıklarla kaydetmek mümkündür:

1. Batı ve literatürü takip:

Batıda, ABD dahil neşredilen kitap, süreli yayın sözlük ve her türlü neşriyat takip edilerek, basılı, görüntülü sesli her türlü ilmi neşriyat ülkeye taşınmaktadır. Uluslararası Telif Hakları Sözleşmesini imza etmemiş olan İran, bundan azami derecede istifade etmektedir. Basit bir önsözle batıda neşredilen kitapların aynen İran'da basıldığı bilinmektedir.

Bu, aynı zamanda bilgiye daha kısa sürede ve daha ucuza ulaşma anlamına da gelmektedir.

Bu arada İslam dünyasından ve özellikle de ülkemizdeki el yazmalarının kendisi, kopyası veya mikrofilmleri yüz binleri bulacak rakamlarla İran'a taşınmış olup incelenmektedir.

2. Mikser Üniversiteler :

Tahran'daki İmam Caferi Sadık Üniversitesi'nde olduğu gibi, mikser üniversiteler, medreselerden gelen zeki ve çalışkan öğrencilere lisans denkliği verirken, lisans eğitiminden gelen öğrencilere de medrese seviyesinde bir dini ve ideolojik eğitim vermektedir. Sonunda aralarında fark kalmayan bu iki grup yüksek lisans ve doktora yapmaya başlamakta, içlerinden seçilenler batı ülkelerine gönderilmektedir.

Eğitimin Farsça, Arapça ve İngilizce olduğunu belirtmemize ihtiyaç olmadığını da kaydetmek gerekiyor. Bilindiği gibi, İran'da uydulardan çanak anten veya benzeri aletlerle TV yayınları almak ve seyretmek yasaktır. Ancak üniversitelerde kurulmuş olan dünya TV'lerini izleme ve kayıt merkezleri aracılığı ile üniversiteyi ve öğretimi ilgilendiren bütün TV programları kaydedilmekte ve ilgililere seyrettirilmekte ve tartışılmasına izin verilmektedir.

Bu şekilde, milli eğitim ve kültür programları görmeden batıya gönderdiğimiz ve sonunda kendi kimliklerini kaybeden Türk çocukları örneğinin aksine, sanayi ülkelerine taşıyan Japon gençleri modelinde olduğu gibi, İran'ın kalkınması ve güçlenmesi için aşkla, şevkle çalışan, ideoloji yüklü nesiller yetiştirmektedir.

3.İslam Mezhepleri Arası Diyalog Çalışmaları:

Hıristiyanlık başta olmak üzere -ne hikmetse- dinlerde mezhepler arası çekişme daha şiddetli olmaktadır. Müslümanlarla, Yahudilerle Hıristiyanların diyalogları iyi sayılabilir bir düzeyde olduğu halde, Protestanlarla. Katoliklerin veya Ortodoksların diyalogunun aynı seviyede olduğunu söylemek mümkün değildir.

İslam mezheplerinden bir kısmı için de durum aynı şekildedir. Pakistan'da Şii İsmaili'lerle Sünnilerin, Vahhabilerle Şiilerin yahut genel olarak Şiilerle Sünnilerin aralarında sürüp gelen bir ihtilaf olduğu, bunun da zaman zaman çatışmaya döndüğü de malumdur.

İran, bu konularda uluslararası organizasyonlar da yaparak, İslam mezhepleri arası bir diyalog çalışması sürdürmektedir. Bu konu için kurduğu ilmi merkezleri ciddi çalışmalar yapmaktadır.

Bunun bir imaj değişikliği ve propaganda vasıtası olarak yapıldığı iddiaları varsa da, böyle bir çalışma en azından Şii ulemanın diğer mezhepler hakkında çalışmalar yapmasına, mezhepler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar konusunda bilgi edinmesine ve uluslararası toplantılarda ilmi bir rahatlık ve üstünlük sağlamasına sebep olmaktadır.

Şia merkezli ve Şianın üstünlüğü esasına dayalı bu çalışmalar, pek çok İslam ülkesinde olduğu gibi, bizim ülkemizde de bir kısım insanları hayran bırakmaktadır.

4.Dünyadaki Şiilik Çalışmalarının Derlenmesi:

İran dünya kütüphanelerini tarayarak Şiilikle ilgili lehte ve aleyhte yayınlanmış bütün yayınları derlemekte; aleyhte olanlardaki iddiaları tespit ederek bunlarla ilgili karşı tezler içeren çalışmalar yapmaktadır.

Şiilerin, hangi konuda ve hangi sebeple olursa olsun lehine sayılabilecek, onların görüşlerinin de yabana atılmayacağına dair yayınları tarayarak, Şiilik hakkında Sünnilerin görüşleri veya "*Sünniler de hak veriyor*" şeklinde yayınlar yapmaktadırlar.

Bu çalışmalar ideolojik olarak , moral yükseltici ve cesaret artırıcı bir misyonu ifade etmektedir. Ayrıca Şiiliğin hak olduğu ve üstünlüğü iddiasına da destek olmaktadır.

5.Karşılaştırmalı Yayınlar:

Özellikle merkezleri Kum şehrinde bulunan ve (mercii taklit) sayılan Ayetullah-i Uzma'lara ait "Müessesese" veya vakıflar tarafından yürütülen ilmi faaliyetlerden olan bu çalışmalarla son derece önemli ve başarılı çalışmalar söz konusudur.

Örnek olmak üzere bu çalışmaların yapılışı ile ilgili çalışma metodundan bahsetmek mümkündür.

Diyelim ki, XV. Yüz yıla ait bir fıkıh veya her hangi bir konudaki dini bir kitap, beş ayrı gurup tarafından incelenmekte ve bu guruplarca şu işlemlere tabi tutulmaktadır:

Birinci gurup, kitapta geçen Kur'an lafızlarını tespit etmekte, sure ve ayet numaralarını dip nota kaydetmektedir.

İkinci gurup, kitapta geçen Hadis kaynakları için aynı çalışmayı yapmaktadır.

Üçüncü gurup, aynı yüz yılda veya varsa, aynı zamanda yapılmış çalışmalardaki benzer görüşleri kaydetmektedir.

Dördüncü gurup, aynı devirde yazılmış muhalif görüşleri değerlendirip dip nota geçmektedir.

Beşinci gurup ise, gözden kaçması muhtemel çalışmalar için bir genel kontrol ve redaksiyon işini yaparak çalışmayı tamamlamaktadır.

Yüzlerce, binlerce klasik din kitabı için yapılan bu çalışmalarla Şii-Sünni bütün kaynaklar taranmakta, elde edilen sonuçlar belli bilgi formlarına göre bilgisayarlara geçmektedir.

Çok az bir bölümü yayınlanmakta olan bu çalışmalar, Şii merkezli çalışmalar olarak gelecek için bilgi bankalarında depo edilmektedir.

Bilgisayarların tamamı yukarıda belirtilen üç dile göre programlıdır.

Bu çalışmalar da, diyalog çalışmalarında olduğu gibi, Şia'nın;Caferi, İsmaili, Zeydi mezhepleri yanında dört de Sünni mezhebe göre yapılmaktadır.

Bu makalenin yazıldığı sırada, bilgi bankalarında depo edilen bu birikimlerin CD'lere kaydedilen bu çalışmaların ihracına başlandığı tespit edilmiştir. Örnek olmak üzere bize de ulaşan "İslam fikhı Ansiklopedisi" (Mu'cemül Fikhî) ve "Şer'i Hükümler" (Ahkâmüş- Şer'iyye) CD'leri, ve lügatlerden söz etmemiz yerinde olacaktır.

6.Osmanlıca İlim Dili:

İran gezimizde şahsen muttali olduğumuz bir hususu özellikle kaydetmeliyim. Osmanlıca dediğimiz klasik Türkçe'miz, dini metinleri okuyup anlayabilmenin en önemli unsurlarından biri kabul edilmektedir. Ayetullah'ların tamamı Arap harfleriyle Türkçe yazılmış metinleri okuyup anlamaktadır.

Türk olmayanların pratiği olmadığı için konuşamadıklarını beyan etmelerinin yanında, Osmanlı metinlerini okuduklarını ifade ettiklerine şahit olunmaktadır.

Bizde, İlahiyat Fakültelerinden Osmanlı Paleografyası derslerini kaldıranların kulakları çınlasın!

7. İran'ın Korkusu:

İran'ın en fazla korktuğu şeyin demokrasi ve laiklik olduğunu söylemeye bile gerek yoktur.

Bunu yakından görmek isteyenler, ülkemizde yaşayan İranlılarla, kara yolundan ülkemize girenlerin, hududu geçer geçmez yaşayış ve davranışlarını takip etmelidir.

İran'daki rejimi korkulacak bir şey zannedenlerin boşuna telaşları, İran'da İranlının yaşayışı görüldüğünde daha iyi anlaşılacaktır:

Baskıcı, yasakçı ve insanları evlerinde bile rahatsız eden bir boyuttaki uygulamalardan, bu uygulamalar altında yaşayan insanlar bile korkmamaktadır.

Molla, halk arasındaki itibarını kaybetmiştir. Molla yönetimi yıkılacak olursa, bundan sonra İran'da mollaların gelecekleri, hatta hayatları pek parlak gözükmemektedir. Eğer her hangi bir sebeple Molla İran'da iktidarı kaybedecek olursa, İran'da uzun bir süre dinin insanlar tarafından hor görüleceği, hangi din olursa olsun, insanların ilgi göstermeyeceği; ateizmin etkili olabileceği endişesini taşıyorum.

Bu konuda, halk arasındaki yaygın fıkralardan bir tanesini nakletmek istiyorum: Yolculuk sırasında, trende yolcular arasında kavga çıkar. Salonda da bir tane Molla vardır. Molla müdahale eder ve arabuluculukla kavga edenleri yatıştırmak ister. Fakat ortalık öyle karışır ki, kimin kime ve niye vurduğu belli olmaz.

Bu arada bindiği andan itibaren, koltuğunda uyumakta olan bir yolcu gürültüyle uyanır ve ayağa kalkıp, gelir, başlar Mollaya vurmaya. Bir kaç yumruktan sonra yerine gider ve tekrar uyumaya başlar. Biraz sonra, tren şefflerinden biri vagona gelir, Molla derhal bu görevliyi çağırıp, ilk istasyonda trenin durdurulması ve vagona (Pasar), Jandarma çağırılmasını emreder. Gerçekten dediği olur ve gelen Jandarma Komutanı, Mollaya olayı sorar:

Molla:

- Vagona bulunan hemen herkes beni, arabuluculuk yaparken dövdü. Fakat şu hala uyuyan adam da uykudan uyandı, geldi o da dövdü. Ben sadece ondan davacıyım.

Uyuyan adam uyandırılır ve niçin Mollaya vurduğu sorulur:

- Vallahi uykudan uyandım, bir baktım ki herkes Mollaya vuruyor. İhtilal oldu, Mollalar iktidardan düştü zannettim, beni Molla taraftarı zannetmesinler diye vurdum.

Ülkemizde kimse, bizi tehdit ettiğini zannettiğı böyle bir rejimden korkmasın; kendi ülkemizde demokrasiyi ve laikliğı kaybetmekten korksun.

NE YAPILMALI ?

Bu soruya hemen bir kaç kalem iş sıralayarak cevap vermek fevkalade zordur. Yapılması gereken şeyleri hep birlikte bulmak durumundayız. Bununla birlikte bu konuda bir düşünce alt yapısı oluşturması için bir kaç hususa işaret etmeden önce bir kaç soru sormak ve cevaplamak istiyorum:

a. İran'ı Tanıyor Muyuz?

Bu sorunun Türk halkı tarafından sorulup, cevaplandırılması lazımdır. Tabi, özellikle ve öncelikle de aydınlarımızın bu soruyu kendilerine sorması gerekiyor. Cevabımız müspetse, yapılacak şeyler ayrıdır.

Biz, özellikle aydınlarımızın İran'ı tanımadığı kanaatını taşıyoruz. Bu kategori içerisinde İran'ı sevenlerle, sövenleri ayırma imkanı olmadığını da belirtmemiz lazım.

Bu arada hemen söylenmesi gereken şeylerden birisi, Alevilik konusunda da İran önemli bir yer tutmakta olup, özellikle de İran, Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail denildiğinden pek çok şey bir birine karıştırılmaktadır. Bilmediklerimizin başında da İran'ın siyasi, fiziki ve beşeri; sosyal ve kültürel coğrafyaları gelmektedir.

Millet, özellikle de Alevi aydın ve halk, şimdiki siyasi sınırlarımızı Yavuz devrinde de aynı idi zannetmektedir. Beşeri coğrafya açısından ise, nüfusun etnik yapısı ve konuşulan dil, kültür gibi konular hatırlanmamaktadır.

Tanımadığımız bir ülke ile, salt sevgi veya düşmanlıkla entelektüel ilişki, politik, kültürel veya diğer ilişkiler nasıl kurulabilir?

İran'da nüfusun % 50 sinden fazlasının Türk olduğunu baştan hatırlamamız gerekiyor. Bunlara tamamı Oğuz boyuna mensup Azeriler, Türkmenler, Dulkadirliler, Acarlar, Kaçarlar, Ankaralılar gibi bütün boylar dahildir. Azerilerin tamamı ile Dulkadirliler'in bir kısmı Şii, diğerlerinin ise, tamamı Sünni'dir.

Türkmenistan'daki Türkmen nüfus kadar, İran'da Türkmen nüfus bulunduğunu kaç aydınımız bilmektedir?

Türkçe, İran’da en fazla konuşulan dildir.

Dün, Şah İsmail Safevi ile Yavuz Sultan Selim’in savaşmış olması, İran’da ve Türkiye’de hala kabul edilememektedir. Bu sebeple de Türkiye ve İran arasında tekrar bir savaş yapılması aynı şekilde asırlarca sürecek yeni tartışmalara sebep olacaktır.

Atatürk’ün kurduğu ve tavsiye ettiği Türkiye ve İran arasındaki ilişkiler, dostluk ve kardeşlik temeline dayanmalı ve bu temel daha da güçlendirilmelidir.

İran ekonomisi, turizmi ve sanayii Türk sanayici, ekonomist ve turizmciğine muhtaç gözükmektedir.

İran bu konularda bizden yaklaşık 30 yıl geridedir; bu şekilde de iyi bir pazardır.

Otomobil sanayiinden beyaz eşyaya, tekstilden mühendisliğe, çikletten çikolataya İran’a götürebileceğimiz çok şeyimiz vardır.

Unutulmamalıdır ki, İran’ı ayakta tutan iki güçten birisi olan “**Bazergan**” (Tüccar) gurubunun çoğunluğunu Azeri Türkleri oluşturmaktadır ve uluslararası standartta ithalatçı ve ihracatçılık yapmaktadırlar. Yani ticaret içinde, yabancı dil ihtiyacı yoktur.

İkinci güç ise, hiç şüphesiz “**Molla**”lardır. Daha önce tek etkili güç olan askerlerin mollanın cübbesi içinde eridiği ve ayrı bir güç olmaktan çıktığı ifade edilmektedir. Mollalarda da ağırlık, yine Azeri Türklerinde görünmektedir.

b. İranlılar da Türkiye’yi Tanımıyor

Petrol gelirlerini, Şah zamanında askeri faaliyetlere, daha sonra da devrimin yerleştirilmesi ve diğer ideolojik faaliyetlere harcamış olan İran’da, halkın hayat standardı fevkalade düşüktür. Bunu tespit bakımından bir şube müdürünün otuz bin Tümen, yaklaşık yüz mark aylık maaş aldığını söylemek yeterli olacaktır.

Halk sürekli olarak ideolojik faaliyetlerle meşgul edildiği için ve uydu (çanak) antenlerle dış dünya TV’lerini seyretmenin yasak oluşu sebebiyle de İran dışındaki dünya ile ilgilenememektedir.

Türkiye ve İran arasında bir vize sorunu yoktur ve pasaportunu alan her iki ülke vatandaşları da elini kolunu sallayarak karşı tarafa gidebilecekken, her iki taraf da, daha çok ideolojik sebeplerle bu imkanı kullanmamaktadır.

En az yarısı Türk olan İranlı mollalar başta olmak üzere, aydınlar ve halk Türkiye’yi tanımamaktadır.

Türkiye’de insanların Müslüman olup olmadıklarından tutun da, camilerin açık olup olmadığı, namazın serbestçe kılınıp kılınmadığı, Kuran okumanın yasak olup olmadığı bile sorulmaktadır.

İki ülkenin diplomatları başta olmak üzere, her iki taraf da kendi ülkelerini, ideolojik faaliyet katmadan, olduğu gibi kendi ülkesini karşı tarafa tanıtmaya gayreti içinde olmalıdır. Bu iş, bu güne kadar başarılammıştır.

c. Humeynicilik ve hatıralar:

Humeyni’nin İran’a döneceği günlerdi. o günlerde bizim güvenlik birimlerinde bir telaş vardı. İran Şii İslâm devleti kuracak. Humeyni İran’a dönüyor bizde de Aleviler var onlar da Caferî bunlar da Caferî eyvah Aleviler İranlılarla birleşirse Türkiye yıkılır. Tam panik hâlindeydi güvenlikçiler. Sonunda Humeyni gitti İran’a bir tek alevî Humeyneci olmadı, ama benim câmimin imamı, cemaatimden bir çoğu Humeyneci oldu.

Ne olduysa bir rüzgar geldi, Humeynicilik Sünnî kesimi aldı götürdü. Eskiden beşinci mezhep diyorduk, sapık diyorduk. Canım bunlar da Müslüman değil mi? demeye başladık. Bu kadar basit bir rüzgara tutunamayan bilgisiz, tarihinden habersiz, insanından habersiz bir topluluk herhalde çok zor izah edilir.

Türkiye’de İranşinas dediğimiz, Farsça bilen, İran uzmanı tanıdığımız var mı? Benim tanıdığım yok. İran’da da Türkiye’yi tanıyan adam yok. İran’da öyle garip şeyler sordular ki bize, aklımız durdu bu nasıl soru diye.

"- Gardeş gurban olum sizin diliniz Türk dili di?"

Fakat Mollalar, farklı. Ben, bizi davet edenlerin dışında on iki tane Ayetullah’la konuştum. İlk gittiğimiz Ayetullah-i Uzmâ, Ayetullah Tebrizî idi. Farsça bilen bir tercümanımız vardı bizim. Ayetullah’a, Farsça anlatıyor bu şudur, bu budur dört tane arkadaş gitmiştik, birisi de İstanbul Marmara İlahiyattan Din Sosyolojisi Profesörü Yümni Sezen hocaydı. Bizleri tanıttikten sonra, ben de dedi, Farsça tercümanınızın aranızda yardımcı olacağım.

Ayetullah Tebrizî:

"-A gardaş! Türkiye’den benim dil gardaşlarım gelip, senin Farsça’n mene ne lazımdı, bırak öz dilimle danışım da."

"Senin Farsça’n bana ne lazım, Türkiye’den benim dil kardeşlerim gelmiş bırak kendi dilimle konuşayım".

Biz bundan haberdar değiliz.

Bunu görünce, biraz da coştum, hislerim arttı, gözlerim doldu ve dedim ki:

"Hörmetli Ayetullah, men İran'a yüz tutan kimi, yüreğim patlayacak diye korurdum, Fars'dan korurdum, Şie'den korurdum, İran'dan korurdum, öyle korktum ki, yüreğim çıkıp düşecek gibi geldi, yakaladım ve hep elimde gezdirdim yüreğimi, bu korkumdan. Ama senin yüreğini ve şu güzel sözlerini eşidenden sonra o kadar rahatladım ki, boşuna korkmuşam. Elimde tuttuğum yüreğimi koyacak yer bulabilmirem, izin ver senin yüreğinin içine koyum, orada ebediyen kalsın."

Adam öyle hislendi ki, gözleri doldu.

Ve Türkiye, en fanatik kabul edilen molların bile Türklük karşısındaki bu yumuşaklığından ve bu duygusundan istifade edemiyor.

İşin acı tarafı, ızdırıp veren yanı da bu.

İsfahan'a giderken Tebrizli Türk olduğunu öğrendiğimiz, bize tahsis edilen Mollalara ait arabanın şoförü ile konuşuyoruz. Arkadaşlardan biri soruyor:

-Eşin ne iş yapıyor?

Şoför hiç beklemeden cevap veriyor:

-Ev arvadıdır. (ev kadını)

Arkadaşımız:

-Niçin bir iş yapmıyor?

Cevap müthiş:

-Farsın dilini öğrenmesin diye kızlarımızı mektebe göndermiyoruz!

Ana dilini korumak maksadıyla yapılan bu şuurlu davranışla, İran'da Türkler kimliklerini daha ne kadar koruyabilecek? Fars, Ermeni, Arap ve diğerlerinin kadınları yüksek tahsil yapıyor, batıya gidiyor ve devlet yönetiminde etkili oluyor. İnsafılı bir bakışla bunu anlamaya ve o insanların geleceklerini daha fazla karartmamaya dikkat etmemiz gerekmiyor mu?

d. İki Ülke Halkları Arasında Mezhep Farklılığı

Her iki ülkede yaşayan insanların büyük çoğunluğu müslümandır. Ancak, İran'da yaşayan Müslümanların büyük çoğunluğu Caferi, Türkiye'de Hanefi'dir. Türkiye'de %1 kadar Caferi Türk vardır ve bunların tamamı Azerbaycan kökenli Türkler olup, daha çok İğdır ilimize bağlı olarak bilinmektedirler.

Türkiye Alevileri diye ifade edilen Bektaşilerin ise, mezhep olarak değil, tarikat olarak Caferi olduğunu biliyoruz. Bunların İran'daki Caferi mezhebi ile hiç bir alakaları yoktur.

Mezhep farklılığı iki ülke arasında, iç işlerine karışmama ilkesinin yaşatılması açısından son derece olumlu sosyal ve kültürel bir vasat oluşturabilir.

Bu mezhep farkı çatışma sebebi olmak şöyle dursun, barış ortamının sürekliliğini de sağlayabilir. Doğrusu laik devletin, insanların dini veya mezhebi ile ilgilenmemesi gerektiği kuralı, ülkemizde iyi işletilebilirse, karşı tarafı da etkileyebilir. Bu noktadan laikliğin cazip ve etkileyici bir imkan, bir nimet olarak değerlendirilmesi gerekir.

Ancak, kendi vatandaşlarımız olan Caferi Türklerinin dinle ilgili sorunlarını, ülkemizde, kendi eğitim - öğretim sistemimiz içerisinde çözmemiz de lazımdır. Asıl problem bu sorunu görmezlikten gelmektir.

Bu sorunun özü şudur:

Ülkemizde yaklaşık 300 Şii-Caferi vatandaşlarımıza ait cami vardır. Bu camilerde görev yapan din adamlarının tamamı İran'ın Kum veya Irak'ın necef kentinde eğitim öğretim görmüştür. Halen yüzlerce insan kum'da bu eğitim öğretime devam etmektedir. Humeyni ile birlikte din eğitiminde ideolojik ağırlık artmıştır.

Bu camilerde görev yapacak din adamlarını kendi ülkemizde, ilahiyat fakültelerinden birinde yetiştirmemiz kaçınılmaz olmuştur. Diğer taraftan Diyanet İşleri'ni sünnicî anlayışına biraz hoş görü kazandırarak Caferi vatandaşların yurt içinde ve yurt dışında (Avrupa'daki işçi bulunan ülkeler gibi) dinle, cami ile, hacle ilgili problemlerine çözümler üreten ve ilgilenen bir konuma getirmek lazımdır.

Bunun yapılması özellikle İran, Azerbaycan, Kuzey Irak (Kerkük ve Musul) yanında, Afganistan'ın Özbek bölgesinde son derece olumlu gelişmelere sebep olacaktır. Ayrıca, Pakistan başta olmak üzere pek çok İslam ülkesinin Türk laikliğinden etkilenmesine de sebep olacaktır.

İran'ın da kendi vatandaşı olan Sünnilerin eğitim ve öğretim problemlerini kendi ülkesine ve kendi sistemi içerisinde çözmesi, karşılıklı olarak güven artıracaktır. Mezhep farklılığının her iki ülkenin kendi ideolojilerine sahip olarak, karşılıklı saygı ve iç işlerine karışmama konusunda bir güvence oluşturabileceği kanaatini taşıyoruz.

İran'ın Türkiye'deki Dini faaliyetlerinden örnekler:

Şu anda Almanya'da Ehl-i Beyt Câmii adıyla bilinen Şii câmilerinden birisinde görev yapan İğdirli, Hüccetü'l-İslâm rütbeli bir Molla arkadaşım var. Şia'da yaşayan bir müçtehide, Ayetullah-i Uzmâ rütbesine ermiş "melce-i taklit" olan bir zata sağlığında inanmayan adam mümin sayılmaz. Şia'ya göre yaşayan "İmam"a inanmayan adam mümin değildir. Her Şii vatandaş o sebeple yaşayan bir müçtehide bağlanır. Şeriat Medârî hayatta iken de Türklerin büyük çoğunlu-

ğu müçtehit olarak ona inanyordu. Benim dostum Hüccetü'l-İslâm da Şeriat Medârî'ye bağlı olanlardan, onun takipçilerindendi.

Şeriat Medârî bir gün diyor ki:

"Oğlum Molla, Türkiye'deki Alevîler ateistleşiyorlar, gâvurlaşıyorlar, git onların usulünü adetini öğren, gâvur olmalarına mani ol. Dini, imanı, Allah'ı, Muhammed'i, Kuran'ı öğret onlara."

Molla geliyor, Sivas'ta bir dede buluyor, dedeye yevmiye veriyor, üç ay alevî usulü öğreniyor. Bektâşî usulünü, duâlar, niyazlar, semahlar ne varsa üç ay sonra kendisi o işin pratiğini yapabilir hâle geldikten sonra dedeye teşekkür ediyor, arkadaş oluyorlar ondan sonra. On yıl Sivas'ta dedelik yapıyor. Sonra, devlet memuru olan taliplerinden birisi, -dervişe talip diyorlar - bir gün geliyor diyor ki:

"- Dedem, kurban olduğum, seni İranlı zannediyorlar. Bu gece basıp seni halledecekler, başının çaresine bak, benden de duymuş olma, haydi bana eyvallah."

Molla birkaç ev değiştirerek üçüncü evden taksiye biniyor ve Amasya'ya gidiyor. Amasya'dan telefon ediyor İran'a: "Üstad vaziyet böyle böyle ne emredersin." diyor ve :

-Oğlum" Türkiye'deki vazifem sona erdi. Git Almanya'ya falan yerdeki câmide çalış." cevabını alıyor. O gün bugündür Almanya'da o câmide çalışır. Benim de dostum ve ahabımdır arada bir telefonlaşırız. Geldiği zaman uğrar, ben gittiğimde uğrarım. Çayını içer, yemeğini yerim. Molla Türkiye'ye bağlı bir adam, ama Ayetullah emrettiği için gelmiş, insanlar gâvur olacak diye hizmet etmiş. Bu benim tanıdıklarımından sadece biridir.

Bu olay son derece dikkatle incelenmeli ve değerlendirilmelidir.

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞININ HİZMETLERİNE İHTİYAÇ

İran konusu gündeme geldiğinde, Diyanet İşleri Başkanlığı hemen akla gelir. Doğrusu İran, her akla gelişinde tarihi bir takım kötü hatıralarla birlikte hatırlanır ve bu sebeple de, İran'a karşı korunmanın ilk şartı da Diyanet İşleri Başkanlığını hatırlamak olur. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görevi Anayasanın 136. Maddesinde "*bütün siyasi görüş ve düşüncelerin dışında kalarak*", özel kanunu olan 633 sayılı kanunda belirtilen görevleri yapmaktır.

Buna göre Diyanet, ilmi bir kuruluş değil, bir hizmet kuruluşudur. Bu hizmet; toplumu İslamın inanç, ibadet ve ahlak esasları konusunda aydınlatma ve ibadet yerlerini yönetme hizmeti olarak düzenlenmiştir. Bunu da yeterli ölçüde yerine getirdiği iddiasında bulunmamaktadır. Yani, Diyanet kanunla ken-

disine verilen görevleri bile yerine getirmekte başarılı sayılamayacak bir teşkilattir. Ayrıca, bir propaganda ve propagandaya karşı koyma teşkilatı da değildir.

Mevcut yapısı ile ilmi faaliyetlerden uzak, iyice büyümüş olan gövdesini yönetme problemleri ile karşı karşıyadır. Bu sebeptendir ki, son iki-üç Başkan, Başkanlığın özerkliğinden bahsederken, halen görevde olan sayın Başkan ayrıca, bu özerk Başkan'ın da seçimle gelmesinden bahsetmektedir. Öyle zannediliyor ki, bu günkü başarısızlıklar, bürokratik yapıdan kaynaklanmaktadır.

İslam tarihinde ve Türk devlet geleneğinde din adamlarının unvanı ne olursa olsun, seçimle geleni olmamıştır. Seçimle dini liderliğin Papa ve Patrik seçimi gibi ruhanilik olan dinlerde olduğu gözden kaçmaktadır.

Bu yapısı ile, İran'daki ilmi çalışmalar karşısında, kültürel bütünlüğümüzün sağlanmasında Diyanetten çok şey beklendiği, bu beklentinin bekleyenleri boşa çıkaracağı anlaşılmaktadır.

Başka bir deyişle, İran konusunda, Diyanet'ten beklenenlerle Diyanetin görevi tam olarak örtüşmemektedir. Bunun bilinmesi lazımdır. İran devrimi sonrasında yaşananlara bakarak bunu daha iyi anlama imkanı vardır.

Humeyni'nin hayatta olduğu dönemde,TC vatandaşı Şiiler veya Alevilerin Humeynicilik diyebileceğimiz ideolojik cereyana kapılması yerine, daha çok Sünni halkın ve bir takım din görevlilerinin bu cereyana ilgi duymuş olmaları, dini bir anlayış değil; siyasi bir etkilenme idi. Bu insanlar, din veya mezhepten etkilendiklerinden değil, devrim metodu sebebiyle etkilenmişlerdi. Yani konu, dini olmaktan çok siyasi ve kültürel merkezli idi. Özellikle o dönemlerde, Diyanet'in toplumu aydınlatma konusunda yetersizliği bunun gelişmesinde etkili olmuş olabilir.

Bu noktadan bakıldığında, hiç olmazsa kendi personelini aydınlatma görevi bakımından Diyanet daha aktif rol üslenebilirdi. Geçtiğimiz bu dönemde, Diyanet, değil toplumu aydınlatma, kendi personelini bile aydınlatamamıştır. Hizmet içi eğitim çalışmaları dahil olmak üzere, yapılanların ve yapılması gerektiği halde yapılmamış olanların yeniden gözden geçirilmesi için daha fazla zaman kaybedilmemelidir.

Diyanet, kendi personelinden ilimle meşgul olan, akademik çalışmalar yapan, eğitim, din, tarih ve benzeri konularda doktora yapmış mensuplarından istifade etmemektedir. Buna bürokratik yapının mani olduğu söylenebilirse de, bunun, sadece mazeret olarak söylendiği görüşünü taşıyoruz. Gerektiğinde şûrâlar ve teşkilatla doğrudan alakası olmayan İlahiyat fakülteleri mensupları ile yapılan toplantılara bu akademisyenler çağırılmadığı gibi, bunlarla yapılan toplantılara şahit de olunmamıştır.

Her ne sebeple olursa olsun, din adamı; dünyayı, genel strateji açısından olmasa bile din; İslam stratejisi açısından değerlendirecek ve kendisine sağlıklı, milli bir perspektif seçecek ve ilmi çalışmalara dayanan bir sistem geliştirilmelidir.

Yazının hacmi uygun olmayacağı için Diyanet'le ilgili görüşlerimizi din ve Diyanet politikasını başka bir makalede ele almak istiyoruz.

İLAHİYAT FAKÜLTELERİNDE KALİTE

İlahiyat Fakülteleri, sadece öğrencilerine eğitim ve öğretim veren kurumlar olmaktan çıkmalı; ilmi inceleme ve araştırmalarla da uluslararası düzeyde bir takım faaliyetlere imza atmalıdır.

Batıdaki her üniversite ve fakülte kendi alanında, topluma bir şeyler vermektedir. İlahiyat Fakülteleri de, dinin günümüzün problemleri konusunda katkıda bulunmalı, akademik çalışmalarıyla Diyanet dahil, herkese rehberlik etmelidir. İlahiyat deyimini, genel olarak "teoloji" karşılığıdır. Din bilimi demektir, fakat hangi dine ait bilim olduğu da belli değildir.

Onun için İslam ilahiyatı, Hıristiyan ilahiyatı gibi, dini ve mensubiyeti bildiren sınıflara ihtiyaç vardır. Sıfatsız şekilde bizdeki gibi isimlerle anılan fakültelerde, farklı din ve mezhepler okutulmamaktadır. Bu sebeple bizde de hiç olmazsa, bu fakültelerden birinde İslamın Caferi mezhebi ile Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebi de okutulmalıdır.

Türkiye Hıristiyanlığın doğduğu ülkedir. Balkanlarla beraber, Eski Sovyetler Birliği ülkelerinde yaşayan Ortodokslardan ülkemizde okumak isteyen pek çok insan vardır. Ayrıca Türk soylu Ortodoks vatandaşlarımızla, azınlık olarak yaşayan Rum vatandaşlarımız da bu imkandan istifade etmelidir.

(Şii) Caferilik de aynı şekilde, hem kendi vatandaşlarımız, hem de Azerbaycan ve Irak Türkmenleri gibi çevremizdeki soydaşlarımız ve İran'daki Türkler için Anadolu'nun gittikçe güç kazanan bir umut ışığı olması için önem taşımaktadır. İlahiyat fakültelerinde Caferilik eğitim-öğretimine karşı çıkanlar, ilminden emin olmayanlardır. Bir kısım İlahiyat hocaları, onlara master, doktora yaptırılmak demek suretiyle işi başından sulandırmak ve atmak istemektedirler.

İLİM VE ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ ŞART

Her konuda olduğu gibi ilme ve ilmi çalışmaya dayanmamız lazımdır. Bunun için de öncelikle bir İran Enstitüsüne ihtiyacımız olduğunu düşünüyorum. İlahiyat Fakültelerinden kaldırılmış olan Osmanlı paleografyası tekrar konulmalı, ayrıca İlahiyat fakülteleri ile birlikte filoloji bölümlerinde Farsça okutulması karşılığında, İran üniversitelerinde de Türkoloji bölümlerinin açılması sağlanmalıdır.